

המעבר מהכפר לעיר

מבוא

מהו היחס בין הכפר לעיר בהיסטוריה של יהודי אתיופיה?

מצד אחד, מגורי ביתא ישראל נבנו בעיקר באזורים הכפריים, אם מסיבות היסטוריות חיצוניות כגון רדיפות דת בתקופת השושלת הסולמונית, אם מסיבות פנימיות כגון דיני טומאה וטהרה שנועדו להרחיק את בני הקהילה מהסביבה הנוצרית. מצד שני, העיסוק במסע העלייה של ביתא ישראל ע"י הסוכנות ושאר הגורמים, נוצר השראה שבני הקהילה יוצאים מאדיס-אבבה הבירה. האם תמיד היה יישוב יהודי באזור העירוני של אתיופיה ואילו הצטרפו שאר בני הקהילה בשלב מאוחר יותר? ואם לא איך עבדה כל האופרציה של ריכוז היהודים מהכפרים השונים ושיכונם באזור חדש לגמרי?

הדעות:

תמיד חיו בכפרים, בעלייה עברו בערים:

1. לאורך שנות גלותם חיו יהודי אתיופיה בכפרים בצפון אתיופיה. מעטים מאוד חיו בערים ובסמיכות אליהם. חיים בכפר הינם תנאי מוכרח לקיום מסורת העדה ברבדים רבים. מצוות ההרחקה מן הגוי, מגורים נפרדים לאישה הנידה, רחיצה תכיפה בנהר, והובלה בלעדית של חיי הדת על ידי הקיים הפכו את החיים בכפר לבלתי נפרד מקיום המצוות. רק בעלייה לישראל עזבו ביתא ישראל את הכפרים. הראשונים בהליכה ארוכה דרך סודן, ואחריהם הלכו אל הערים המרכזיות בקרב אתיופיה ומשם ישירות בטיסה לישראל.
2. **הבדל בין העליות:** העולים הראשונים שהלכו דרך סודן הינם יושבי צפון אתיופיה (מחוז תגראי) יהודי מחוז גונדר עלו בעיקר בטיסות הישירות מאתיופיה לישראל.
3. **מרכזיות הכפר:** חשוב להדגיש מושב ביתא ישראל בכפרים היה תנאי לקיום מסורת הקהילה.
4. **חלק מקשיי הקליטה:** ייתכן שפער המעבר מהכפר לעיר המודרנית בישראל העצימה את קשיי הקליטה של הקהילה לעומת קהילות אחרות שהתרגלו אל חיים עירוניים בגולה.

עמדה 1: בעיקר חיו היהודים בכפרים ורק לקראת העלייה לישראל הגיע לערים הגדולות (אבי)

א. אין סתירה כלומר לפני ההיסטוריה אכן יהודי אתיופיה גרו באיזורים הכפרים בעיקר בצפון אתיופיה גונדר, ווגרה הרי סימין - ההוכחה לכך שהיום אפשר לאמת זאת בקלות מול המבוגרים בקהילה הם מציינים את המקומות הללו כמרכזים העיקריים .
ב. גרו יהודים גם בערים ובסמוך לערים כמו אדיס אביבה וגונדר.
ג. מאז העלית שלמה שנות ה-90, מרכז העלייה עבר לאדיס אביבה כלומר כל היהודים עולים לשמה למחנה וממתינים לאישור עליה ארצה .
אופי העלייה בשנות ה-80 שונה מאופי עליה בשנות ה-90 המאוחרות וגם כיום .

תמיכה: הרב יואל בן נון

אתיופיה חיה עדיין בעולם של פעם - רוב התושבים חקלאים וחיים בכפרים ובעיירות ברחבי המדינה - לבירה אדיס אבבה הגיעו תמיד בעלי תפקידים במדינה, ובעלי עסקים כלכליים - גם השמירה על תרבות ומנהגים של 'ביתא ישראל' הרבה יותר חזקה בכפרים ובעיירות, וכך היה גם במזרח אירופה עד לפוגרומים הקשים ועד לשואה - ב'מבצע משה' שהיה דומה מאד ליציאת מצרים, יצאו מהכפרים (במיוחד מגונדר, ולא מאדיס) אל גבול סודן - אולם בהמשך, נפתח השער לטיסות מאדיס לישראל, ולכן הגיעו המוני עולים לאדיס, רובם המכריע בעצמם ובכוחות עצמם -
בברכת הנס הגדול של קיבוץ הגלויות שלא היה כמוהו בכל הדורות נזכה לראותו עד תומו

עמדה 2: ביתא ישראל חיו רק בכפרים וגם במחוז צפון אתיופיה תגראי שהיו פורצי דרך העלייה לישראל

אכן יהודי אתיופיה חיו בכפרים וברוב המוחלט של שנות גלותנו, למעט סמוך לעלייה, היו הערים בבחינת מוקצה מחמת איסור.

ואם בהיסטוריה עסקינן, כדאי להעמיד דברים על דיוקם. ביני לביני, אני תוהה מדוע כמעט לא טורחים להזכיר את יהודי תגראי בכל הנוגע להיסטוריה של יהודי אתיופיה.

והיות שיום הזיכרון לאותם מיהודי אתיופיה שבמותם וייסוריהם קנו לנו את ארץ האבות קרב ובא, הא לנו הזדמנות למעט צדק היסטורי - יהודי אתיופיה חיו גם בצפון המרוחק של אתיופיה. הוי אומר, אזור תגראי ואף בוולקייית ולא רק במחוז 'גונדר' (גונדר הוא לא כפר).

ובכל הנוגע לעלייה ארצה, השמטתם של יהודי תגראי מהשיח והנרטיב צורמת אף יותר היות שפורצי העלייה היו לא אחרים מאשר יהודי תגראי. הקבוצות הראשונות שפתחו את נתיב העלייה דרך סודן, היו של יהודי תגראי. אלפי העולים מיהודי אתיופיה שפקדו את הארץ בתחילת העלייה, בסוף שנות

השבעים של המאה הקודמת וראשית שנות השמונים (עוד לפני מבצע משה) היו ברובם המוחלט מאזור תגראי ווולקייט. יהודי גונדר ברובם שעלו בשלב מאוחר יותר צעדו ארצה בנתיב שכבר נכבש לפניהם.

לקראת חג הפסח התפרסמה כתבה בעיתון "מקור ראשון" שעסקה במנהגי קהילות ישראל השונות בחג הפסח ומקומה של איזו קהילה נפקד? - יהודי אתיופיה כמובן! דווקא הקהילה עם המנהגים הייחודיים ביותר, וודאי בכל הנוגע לחג הפסח. אמנם הדרתנו מהשיח המקובל סביב קהילות יהודיות, הינה מוסכמה ראשונית, אך לא צריך להוסיף על זה הדרת קבוצות בתוך הקהילה עצמה.

עמדה 3: מושב ביתא ישראל בכפרים היה תנאי לקיום מסורת הקהילה

השאלה המעניינת שעלתה לדיון מאירה פן מרכזי באורחות החיים בביתא ישראל.

יהודי ששמר על המסורת ההלכתית של ביתא ישראל חייב לגור בכפר!

לא הייתה אפשרות לשמור את ההלכה האתיופית בתנאים עירוניים. הטמאים (נידה, יולדת, טמא מת) נידרשים לצאת אל מחוץ למחנה ולשהות בבקתת הדם/הטמאים עד טהרתם בנהר. הטבילה בנהר הייתה מעשה שגרתי ביותר באורחות החיים של בני העדה. הלכה זו קלה ופשוטה לשמירה בכפר, ואכן אחד מסימני ההיכר של כפרי ביתא ישראל היה, סמיכות לנהר ובקתה בודדת המרוחקת משאר בקתות הכפר. אולם, היכן תגור במשך שבעה ימים נערה במחזור חודשי? האם יעלה על הדעת שהיא תלון בעיר מחוץ לביתה?!

יהודי שנגע בנכרי חייב לטבול, להמתין עד שקיעת החמה ורק אז לחזור לביתו. בערים אין נהרות הזמינים לטבילה. בהלכה האתיופית, אין להשתמש בקמח (משעת טחינה), בשר (משעת שחיטה), שמן (משעת כבישה) וכל מאכל **שנגע** בו נכרי. מכאן שבני קהילת ביתא ישראל לא ערכו קניות בשווקי גונדר ואדיס אבבא. יש שהיו קונים/מוכרים מוצרים מסוימים (חיטה, כבש, תרנגול) כשהם מבקשים מהגוי להטיל את המטבעות לתוך כלי מים. בערים לא היו לוחות שנה, תפילות בגעז או שחיטה. אורחות החיים הדתיים היו תלויים לחלוטין בהימצאות בקהילה יהודית ובנוכחותו של הקייס. על פי ההלכה האתיופית, ויש לכך רמזים גם במגילת ברית דמשק, אסור לשבות בין נוכרים. ככל הידוע לי לא התקיימו חיים יהודיים סדירים, על פי מסורת העדה, מחוץ לכפרים.

היו שנאלצו לעזוב את הכפר ולעבור לעיר, כגון: אישה שנאנסה, הרתה מחוץ לנישואין או הפילה;
אך היה ברור לכל, שהיא לא תוכל להמשיך לשמור את מנהג העדה.
כותב את הדברים ביום המיוחד הזה,
לכבודם של בני עדת ביתא ישראל שנפלו במדבריות סודן ובשאר הדרכים המובילות לציון.
בברכה לזיכרון משמעותי ולעצמאות שמח
יוסי
יעקוב גנוהל

עמדה 4: בחירת העדה לגור בכפרים השפיע על קשיי קליטת הקהילה במעבר לערים בישראל. (חנוך)

נראה לי שהנקודה המרכזית, שהרוב המוחלט של ביתא ישראל התגוררו בכפרים ולא עברו תהליך עיור הובהרה היטב. להבנתי יש לכך שתי השלכות מרכזיות:
1. חלק ניכר מקשיי ההסתגלות בארץ קשורים למעבר מאורח חיים כפרי לאורח חיים עירוני, שזה לא פחות דרמטי מהפערים במודרניזציה של הערים.
2. לביתא ישראל הייתה אך מעט השפעה על מהלכי השלטון באתיופיה (תקנו אותי אם אני טועה).

נקודה 1 מזכירה לי כתבה שציינה הבדלים משמעותיים בהשתלבות בין יהודי מרוקו שהגיעו מהערים הגדולות (פאס, קזבלנקה), לבין אלו שהגיעו מהרי האטלס, כאשר הראשונים השתלבו ביתר קלות.
נקודה 2 גם היא רצינית לדעתי מכיוון שהשפעה על השלטון יכולה לעזור בתקופות משבר, למשל אם נחזור קצת אחורה בזמן לרעב של ה'כפו-קן'. ניתן למשל להשוות את זה ל'ולדומור', הרעב ההמוני בברית המועצות, שברוך השם פחות השפיע על היהודים בגלל השתלבות טובה בתקופה המוקדמת הזו של יהודים בשלטון, פלוס לחץ וסיוע מצד יהדות ארה"ב.
ועדיין, כן קראתי על מקרי הצלחה של השתלבות בשלטון והשכלה רחבה כמו אלה של עמנואל טמראת ויונה בוגלה. האם הם לא סימנו איזושהי מגמה, או שאלה מקרים מיוחדים עקב הקשר האישי שלהם לפייטלוביץ'?

בקשר לנקודות שהזכרתי חשוב להדגיש, אני מעריך מאוד את המסורת של ביתא ישראל. הלכות ההרחקה מהגוי (שהתקבעו כנראה בתקופת אבא צברה) עזרו לקהילה לשמור על עצמה גם בזמנים קשים במשך מאות בשנים. ועדיין, מדובר בהחלטה אסטרטגית, ולטעמי ראוי לדון בהשלכות שלה.